

було б також використати досвід Киргистану та Білорусі та передбачити в окремії статті кримінальну відповідальність за вербування людей.

Список літератури: 1. Written submission of dr. Laura J. Lederer, director, the protection project // *The Sex Trade: Trafficking of Women and Children in Europe and the United States*. June 28, Washington, 1999. 2. Уголовный кодекс Голландии., СПб., 2000. 3. Уголовный кодекс Швейцарии. М., 2000. 4. Уголовный кодекс ФРГ . М., 2000. 5. Уголовный закон Латвийской Республики. Минск, 1999. 6. Уголовный кодекс Республики Польша. Минск, 1998. 7. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Минск, 1999. 8. Уголовный кодекс Кыргызской Республики. Принят Законодательным собранием Жогорку Кенеша Кыргызской Республики 18 сентября 1997 года // *Наша газета*. № 78, 1997. 9. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. М., 1998. 10. Волженкин Б.В. Новый Уголовный кодекс Республики Казахстан // *Правоведение*. 1999, №1.

Надійшла до редколегії 05.11.01

Т.І. Возна

ПРАВОВІ ОСНОВИ БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

З-поміж усіх порушень прав людини, які привертують до себе особливу увагу міжнародного співтовариства, торгівля людьми, головним чином жінками і дітьми, належить до найбільш ганебних злочинів нашого часу.

На жаль, Україна також зіткнулася з цією серйозною проблемою. Використовуючи складну економічну ситуацію в країні, високий рівень безробіття та правову недосконалість захисту громадян молододі держави, злочинці організують кримінальний бізнес, який полягає в запрошенні українських громадян працювати за кордоном на «вигідних умовах». Проте, виїхавши за кордон, ошукані люди вимушені замість обіцяної кваліфікованої роботи працювати шахтарями, будівельниками, домашньою прислугою, перебуваючи у підневільному стані і таким чином заробляючи мізерні гроші собі і тисячі для організаторів цього бізнесу [1, с.16].

Чинники, які впливають на поширення торгівлі людьми в Україні, можуть бути досить різноманітними. На першому місці стоїть скрутне економічне становище. Фемінізація бідності сприяє пошуку будь-якої праці і засобів покращення свого матеріального становища за кордоном, навіть без врахування можливих наслідків. Ситуація ускладнюється не тільки кризовим станом української економіки, але й тим, що процес міграції криміналізується, оскільки дешева робоча сила українських громадян складає основу надприбутків посередників як в Україні, так і за її межами.

Кримінальні угруповання, що займаються торгівлею людьми, як правило, причетні й до інших різновидів злочинної діяльності, таких як: експлуатація проституції, позбавлення волі, насильство (фізичне чи психічне) над людиною, втягнення у злочинну діяльність, боргову кабалу, крадіжки автомашин, пограбування, а також нелегальна торгівля зброєю та наркотиками, за які кримінальним законодавством України передбачено покарання за різними статтями. Тому при розгляді правових засад боротьби з

торгівлею людьми необхідно враховувати її специфічність та взаємозв'язок з суміжними видами злочину.

Оскільки система компонентів суспільного розвитку спирається на нормативну та інституційну основу, яка є найважливішим способом цілеспрямованого впливу на поведінку та діяльність людей, збереження стабільності в суспільстві, то важливе місце в цьому процесі займають закон та нормативні засоби забезпечення гарантованих Конституцією України міжнародними пактами прав та свобод людини та громадянина.

Досить важливим в боротьбі з торгівлею людьми є приведення національного законодавства у відповідність з чинними міжнародними договорами та формування національних правозахисних процедур з урахуванням сучасного досвіду розвинутих демократій та державно-правових систем країн перехідного періоду, передусім європейського регіону. Базове положення щодо співвідношення національних та міжнародних норм права та юрисдикційну силу останніх визнано у ст. 9 Основного Закону України: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [2]. Таким чином, всі конкретні норми внутрішнього національного права повинні створюватися відповідно до визнаних Україною міжнародно-правових норм і принципів, а саме: Загальної декларації прав людини (1948 р.), Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Міжнародного пакту про громадські та політичні права (1966 р.), Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання (1984 р.), Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Конвенції про права дитини (1989 р.).

Останнім міжнародним документом, який в грудні 2000 р. підписала Україна, є Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, метою якої є здійснення співробітництва у справі більш ефективного попередження транснаціональної організованої злочинності та боротьби із нею.

Що стосується прав людини, то їм присвячено окремих розділ Конституції: «Права, свободи та обов'язок людини і громадянина». Зокрема, ст.21 Основного Закону України проголошує, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Кожна людина має невід'ємне право на життя (ст.27), на повагу до її гідності. «Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ст.28)» [2].

Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність, використання примусової праці забороняється, шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка (ст.ст.29, 43, 51).

Наведений перелік прав і свобод людини не є вичерпним. Норми Конституції України є нормами прямої дії, і, що не менш важливо, є нормами-принципами, які мають вищу юридичну силу. Хоча утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, проте ці принципи положення поки що не знайшли відповідного втілення щодо кола проблем, пов'язаних з торгівлею людьми, безпека потерпілих від якої,

перш за все жінок та дітей, все частіше опиняється під загрозою. Мова йде як про розробку законодавчої концепції попередження злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, так і про вдосконалення чинної правозастосовної практики реагування на факти правопорушень, яка не повністю відповідає цьому специфічному виду злочинів.

У цілому правозастосовному процесу в Україні притаманні, щонайменше, такі негативні риси як:

- наявність норм, особливо при регулюванні економічних відносин, що були притаманні ще періодові тоталітарного режиму;
- безсистемність, суперечливість чинного законодавства;
- не забезпечення повної реалізації положень Конституції в поточному законодавстві;
- невідповідність чинних законів міжнародним пактам, ратифікованим державою, незважаючи на те, що останні є нормами прямої дії [3, с.42].

Все зазначене негативно відбивається на стабільності правозастосування, юридичній практиці, що, в свою чергу, негативно впливає на реальне забезпечення прав і свобод громадян, проголошених Конституцією України.

Проте певні зрушення в процесі законодавчого оформлення боротьби з торгівлею людьми відбулися. У березні 1998 р. до Кримінального кодексу України було прийнято доповнення у вигляді ст. 124¹ «Торгівля людьми». Раніше такі дії могли бути кваліфіковані лише за ст. 123 КК «Незаконне позбавлення волі», ст. 210 КК «Утримання домів розпусти і звідництво».

Відповідно до ст. 124¹ КК України покаранню підлягає: «відкрите чи таємне заволодіння людиною, пов'язане з законним чи незаконним переміщенням за згодою чи без згоди особи через державний кордон України або без такої для подальшого продажу або іншої оплатної передачі з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення у боргову кабалу, усновлення в комерційних цілях, використання в збройних конфліктах, експлуатація її праці» [4].

Після прийняття цієї статті активізувалася діяльність українських правоохоронних органів щодо кримінального переслідування та покарання осіб, причетних до торгівлі людьми. Станом на червень 2001 р. було порушено за ст. 124¹ КК України 47 кримінальних справ у різних областях України.

Але на цьому законодавець не зупинився. У зв'язку з роботою над удосконаленням законодавства стосовно даної проблеми 31 березня 2001 р. Верховною Радою України був прийнятий новий Кримінальний кодекс України, який набирає чинності з 1 вересня 2001 р.

Відповідно до ст. 149 («Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини») нового Кримінального кодексу України поняття торгівлі людьми визначається як: «Продаж, інша оплатна передача людини, а так само здійснення стосовно неї будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою чи без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі (особам) з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення у боргову

кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатація її праці» [5].

На відміну від старої норми, в диспозиції нової законодавцем були усунені суперечності, пов'язані з тлумаченням терміна «відкрите чи таємне заволодіння людиною». Замість цих ознак було застосовано термін «продаж, інша оплатна передача людини», що включає в себе і порушення прав та свобод людини, і позбавлення чи обмеження будь-яким способом свободи пересування потерпілого і отримання у зв'язку з цим реальної можливості контролю за боку винного за поведінкою потерпілого, і отримання протизаконного прибутку.

У новому Кримінальному кодексі відповідальність передбачається безпосередньо за торгівлю людьми, а не за заволодіння людиною. У самостійну статтю було виділено: незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст.146 КК) та експлуатація дітей (ст.150 КК).

Проте як ст.124¹ КК України, так і ст.149 нового КК України мають значний недолік: злочин, за який передбачається відповідальність у зазначених статтях, називається «торгівля людьми», але торгівля передбачає виконання таких дій як «купівля» та «продаж». Водночас диспозиції норм містять такі самостійні діяння, як використання людини в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, боргову кабалу, використання в збройних конфліктах тощо. Все це не має відношення до торгівлі людьми. Таким чином, назва злочину не відповідає його змісту, а зміст – вимогам основних актів міжнародного законодавства. Ознаки злочину завжди мають впливати із шойно викладеного його визначення і мусять виконувати важливу функцію зі встановлення підстав кримінальної відповідальності та передбачення можливості призначення заходів кримінально-правового характеру. Також в новому кримінальному законодавстві не передбачено відповідальність за торгівлю людьми в межах України, досі немає закону про соціальний захист українських громадян за кордоном, недостатньо використовуються норми чинного законодавства проти шахрайства, практично не працює програма захисту свідків. Але говорити, що українське законодавство має лише негативні сторони, не можна, оскільки позитивні сторони все-таки переважають.

Крім кримінального законодавства, заходи з питань боротьби з торгівлею людьми передбачені і в інших нормативно-правових актах.

Досить важливим кроком у боротьбі з торгівлею людьми стало прийняття у квітні 1998 р. Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини», відповідно до якого парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

15 червня 1999 р., за ініціативою українського омбудсмена було створено Національну координаційну раду щодо запобігання торгівлі людьми

при Уповноваженому з прав людини з метою об'єднання зусиль усіх зацікавлених сторін для вжиття заходів щодо запобігання поширенню цього ганебного злочину в теренах України та Європи. Також для підвищення ефективності діяльності координаційної ради створено робочі групи за різними напрямками діяльності ради, зокрема: у сфері інформаційної політики, правового співробітництва та надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми.

Спільно з МОМ та ОБСЄ було започатковано тресторонній проект підтримки діяльності координаційної ради при Уповноваженому з прав людини. До складу членів Ради, крім міжнародних організацій, увійшли також представники ряду міністерств та відомств України, компетенція яких надає можливість вживати заходів щодо боротьби із торгівлею людьми. Створення на національному рівні координуючого органу з питань запобігання торгівлі людьми виявилось першою такою спробою в Європі.

25 вересня 1999 року Кабінетом Міністрів України було прийнято розгорнуту урядову програму запобігання торгівлі жінками та дітьми в Україні.

Програма спрямована на підвищення ефективності дії урядових структур України. Вона передбачає інституціональне зміцнення заходів боротьби з торгівлею людьми та надання допомоги при розробці механізмів транснаціонального співробітництва для більш ефективного переслідування торговців правоохоронними органами. Відповідно до програми з 2000 р. в системі МВС України були створені спеціальні підрозділи по боротьбі з торгівлею людьми.

Також програмою було запроваджено комплексний підхід у відпрацюванні заходів, спрямованих на запобігання торгівлі людьми за трьома напрямками:

- 1) переслідування та покарання осіб, причетних до торгівлі людьми за рахунок зміцнення потенціалу правоохоронних та судових органів України;
- 2) запобігання торгівлі людьми шляхом проведення інформаційної кампанії, подальшого підвищення рівня інформованості громадян та роз'яснювальної роботи серед потенційних жертв торгівлі людьми;
- 3) вжиття заходів, спрямованих на реабілітацію жертв торгівлі людьми після їх повернення додому [6].

Дана програма охоплює міністерства, місцеві адміністрації, міжнародні та громадські організації, а Міністерство внутрішніх справ України було не тільки відповідним розробником програми, а й на нього покладено велику відповідальність за її впровадження в життя.

18 січня 2001 р. вийшов Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо запобігання зникненню людей, удосконалення діяльності правоохоронних та інших органів виконавчої влади в їх розшуку» з метою захисту українських громадян від торгівлі людьми. Відповідно до цього документа на правоохоронні органи покладено ряд завдань, виконання яких підсилить ефективність боротьби із цим видом злочину. Зокрема, визначається необхідність у створенні банку даних стосовно фізичних та юридичних осіб, які зникли. При цьому значна увага приділяється і створенню бази даних, яка міститиме інформацію про типи реінтеграційної допомоги для постраждалих від торгівлі людьми. Проводитиметься облік громадян України, які,

перебуваючи за кордоном, були виявлені причетними до цього виду злочину. Оскільки торгівля людьми носить всесвітній характер і боротися потрібно з міжнародними злочинними синдикатами, тому для покращення і удосконалення механізмів боротьби із цим злочином необхідна координація та узгодженість національних заходів з міжнародними. Відповідно до цього зараз і проводиться серія візитів до країн призначення «живого товару», що спрямовані на розвиток співробітництва та інформаційного обміну між правоохоронними органами та іншими урядовими структурами цих країн.

Для більш ефективної боротьби з торгівлею людьми в Україні значна увага приділяється підвищенню професійної підготовки персоналу (особливо співробітників правоохоронних органів та судових установ), що сприятиме застосуванню законодавчих положень по боротьбі з торгівлею людьми та розробці ефективних механізмів для їх практичного застосування.

Не можна не відмітити і важливість взаємодії між правоохоронними органами та неурядовими організаціями в напрямку боротьби з торгівлею людьми. На необхідності такої співпраці наголошується в багатьох сучасних міжнародних документах, спрямованих на боротьбу з торгівлею людьми – в Підсумковому документі Четвертої Всесвітньої конференції зі становища жінок (Пекін, 1995 р.), Гаазькій міністерській декларації Європейських рекомендацій щодо боротьби з торгівлею жінками з метою їх сексуальної експлуатації та інших.

Процес налагодження співробітництва між правоохоронними органами та неурядовими організаціями відбувається і в Україні. Неурядовим організаціям відводиться важливе місце у постановах українського уряду – «Національній програмі боротьби з торгівлею жінками та дітьми», в розробці якої активну участь брали і неурядові організації. Як приклад ефективності такого співробітництва можна привести спільну роботу Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда–Україна» з Національним університетом внутрішніх справ та Навчально-методичним центром Міністерства внутрішніх справ України. Результатом спільної роботи стали наукові видання, підготовлені в кооперації Національним університетом внутрішніх справ і неурядовими організаціями.

Що стосується сфери надання допомоги потерпілим, то тут досягнень значно менше, але вони все ж таки є. Починає формуватися загальнонаціональна система допомоги потерпілим, яка включає в себе державні установи, неурядові та релігійні організації. Формується розуміння того, які можливості та межі надання допомоги, яким чином вона може і повинна надаватися.

Таким чином, можна зробити висновок, що останнім часом намітілись позитивні зрушення у ставленні до проблеми торгівлі людьми як пересічних громадян, так і представників владних структур, щодо необхідності вжиття рішучих заходів у боротьбі з усіма формами рабства і работоргівлі. Україна продовжує ставити перед собою низку завдань:

– подальше удосконалення законодавства щодо питань запобігання та боротьби з торгівлею людьми, зокрема, в сфері правового захисту свідків,

реабілітації жертв торгівлі людьми, відшкодуванням їм матеріальної та моральної шкоди;

– правове врегулювання правовідносин щодо найму на роботу за кордон українських громадян шляхом введення для всіх юридичних осіб, які займаються працевлаштуванням за кордоном, вимог обов'язкового дотримання письмової форми договору найму робочої сили;

– активізування роботи щодо укладення двосторонніх договорів з країнами – реципієнтами «живого товару» з України з метою посилення правового захисту українських громадян за кордоном, насамперед трудящих-мигрантів.

Але багатовимірний підхід до розгляду та знищенню торгівлі людьми повинен включати не тільки законодавчі ініціативи, але й попередження злочинів, заходи для поліпшення контролю на кордоні, соціальне забезпечення, підвищення кваліфікації, захист прав людини та розвиток ініціатив у країнах та місцях, звідки та куди відправляють людей, а також у транзитних країнах та місцях. Розвиток ефективних стратегій повинен об'єднати спільні зусилля урядів, державних установ, недержавних організацій та всіх тих, хто причетний до цієї справи. Адже тільки спільними силами ми зможемо побороти ганебне явище – торгівлю людьми.

Список літератури: 1. Запобігання торгівлі жінками: Посібник для вчителів навчальних закладів системи загальної середньої освіти. Х., 2000. 2. Конституція України. К., 1996. 3. Проблеми насильства в сім'ї: правові та соціальні аспекти // Збірка статей. Х., 1999. 4. Кримінальний кодекс України. К., 1961. 5. Кримінальний кодекс України. Х., 2001. 6. Постанова Кабінету Міністрів України № 1768 «Про програму запобігання торгівлі жінками та дітьми в Україні»// Збірник наукових статей «Дотримання прав жінок та завдання правоохоронних органів України». Х., 1999. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини»// ВВР № 12. 1998.

Надійшла до редколегії 24.07.01

І.А. Шваб

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ОСОБАМ, ПОТЕРПІЛИМ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: ДОСВІД НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ (СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ)

Соціальна допомога особам, потерпілим від торгівлі людьми, є надзвичайно важливою. Від того, як жінку, яка постраждала, сприйме суспільство, у перші дні після повернення часто залежить її подальша доля. Нерідко неприйняття родиною, відчуження оточуючих штовхає жінку на пошуки нових можливостей влаштування власного життя та часто вона знову опиняється у руках торгівців людьми.

Соціальна робота, яку здійснюють неурядові організації України, зокрема Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна» може складатися з двох етапів:

– допомога потерпілій, яка перебуває за кордоном, що включає в себе допомогу у пошуку особи за кордоном, вилученні із місця утримання, оформленні документів на повернення, поверненні додому;